

LUCIDA

INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

32
(2/2005)

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2006

Sandra Šćepanović

Realnost realnih pogodbenih rečenica u grčkom: istorijat problema, primeri, moguća rešenja

Apstrakt. Članak se bavi problemom klasifikacije pogodbenih rečenica u grčkom jeziku i pitanjem značenja različitih tipova kondicionala. Najpre je ponuđen kratak pregled dve poznate klasifikacije hipotetičkih rečenica, Goodwinove podele kondicionala prema vremenu na koje se odnose i Gildersleeveove podele prema upotrebi. Autor prihvata stanovište po kojem druga podela vernije odražava motivaciju u osnovi svake od četiri klase kondicionala u grčkom. Zatim se ispituje značenje protaze u prvoj grupi pogodbenih rečenica i ukazuje na mogućnost da se ona trojako razume. Autor razmatra gledište Richarda A. Younga, proisteklo iz primene teorije govornog čina na razumevanje upotrebe kondicionala u Novom Zavetu, da prilikom utvrđivanja značenja određene pogodbe jednaku pažnju treba posvetiti jezičkom sadržaju hipotetičkog iskaza kao i kontekstu u koji je ovaj smešten te nameri govornika ili pisca. Youngovo zapažanje o upotrebi prve klase kondicionala u dve vrste argumenata i ranije utvrđena podela na tri podgrupe unutar ove klase prema značenju protaze proveravaju se i potvrđuju na primerima filozofskih argumenata iz Aristotelove *Fizike*.

Ključne reči: "realne" pogodbene rečenice, glagolski načini u protazama, značenja protazâ prve grupe kondicionala, teorija govornog čina, situacioni kontekst, filozofska argumentacija, silogizam.

Školske gramatike koje su kod nas u upotrebi u nastavi grčkog jezika uče nas da postoje četiri glavne kategorije pogodbenih rečenica: takozvane realne, potencijalne, eventualne i irealne pogodbene rečenice.¹ Istu klasifikaciju i nomenklaturu srećemo i u nekim uzornim gramatikama is-

¹ Ovde mislim na one gramatike koje su u upotrebi u nastavi grčkog jezika na Beogradskom univerzitetu, pre svega na udžbenik Στοιχεῖα Ἑλληνικά, autora dr Ljiljane Crepajac i dr Milana Budimira (Beograd ⁵1991) i *Gramatiku grčkog jezika* dr Bojane Šijački-Manević (Beograd 2001), ali i na izdanja Školske knjige iz Zagreba, *Gramatiku grčkog jezika* A. Musića i N. Majnarića (Zagreb ¹¹1980) i istoimeno delo Z. Dukata (Zagreb 1983).

taknutih nemačkih i francuskih stručnjaka, kao što su Schwyzer² i Humbert³. Pogodbene rečenice tu su klasifikovane prema strukturi, a za svaki tip nalazi se i karakteristično značenje koje je poslužilo kao osnov imenovanja pojedinih kategorija. Kao što se vidi iz naslova ovog teksta, ovde ćemo se baviti prvenstveno takozvanim *realnim pogodbenim rečenicama* a pitanje na koje ćemo pokušati da odgovorimo glasi šta je to »realno« u ovoj vrsti hipotetičkih rečenica.

Realnim pogodbenim rečenicama nazivaju se, u *formalnom smislu*, one rečenice u čijoj se protazi nalazi pogodbeni veznik εἰ u kombinaciji sa glagolom u indikativu bilo kog vremena, dok se u apodozi javlja glagol bilo u indikativu ili u nekom drugom načinu nezavisnog iskaza (imperativ, konjunktiv podsticanja, potencijal, i dr.).

S obzirom na *vreme*, ovakve pogodbe mogu se odnositi na sadašnjost (kada u protazi stoji εἰ sa indikativom prezenta ili perfekta⁴), prošlost (kad u protazi stoji εἰ sa indikativom imperfekta, aorista ili pluskvamperfekta) i budućnost (kada u protazi stoji εἰ sa indikativom futura, a u apodozi glagolski oblik koji izražava buduće vreme):

Εἰ τοῦτο ποιεῖς, ἀμαρτάνεις. *Ako to činiš, grešiš.*

Εἰ τοῦτο ἐποίεις, ἡμάρτανες. *Ako si to činio, grešio si.*

Εἰ τοῦτο ἐποίησας, ἡμάρτες. *Ako to učini, pogreši.*

Εἰ τοῦτο πεποίηκας, ἡμάρτηκας. *Ako si to učinio, pogrešio si.*

Εἰ τοῦτο ποιήσεις, ἀμαρτήσῃ (-εἰ). *Ako to (u)činiš, (po)grešićeš.*

² E. Schwyzer, *Griechische Grammatik* (auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischen Grammatik), Zweiter Band (Syntax und syntaktische Stilistik), vervollständigt und herausgegeben von A. Debrunner, München 1950, str. 684dd.

³ J. Humbert, *Syntaxe Grecque*, Paris 1960, str. 219dd. Ovde se zapravo javlja trojna podela, i to prema značenju protaze, na pogodbene rečenice čija »protaza počiva na realnosti«, one čija se »protaza zasniva na eventualnosti« i one kod kojih »protaza razmatra mogućnost« (gde spadaju: a. čista pretpostavka, b. potencijal sadašnji i buduć, c. ireal sadašnji, d. potencijal prošli i e. ireal prošli).

⁴ Grčki perfekt, koji nema pravi ekvivalent u našem jeziku, pokazuje (*sadašnje*) stanje koje je nastalo kao rezultat neke prošle radnje. Obično se ne može adekvatno prevesti na srpski jezik. Up. H. W. Smyth, *A Greek Grammar for Colleges* [*A Greek Grammar*], Harvard University Press 1920, § 2291, koji u klasifikaciji pogodbenih rečenica »prema vremenu« objašnjava da one koje se odnose na sadašnjost u protazi sadrže »indikativ primarnog vremena«, dok one koje se odnose na prošlost u protazi sadrže »indikativ sekundarnog vremena«.

Nešto je teže, međutim, definisati *značenje* ovakvih pogodbenih rečenica. Oni autori koji ih nazivaju »realnim« objašnjavaju da one »kazuju realnost pogodbe i realnost njenog ostvarenja u bilo kom vremenu« (Šijački-Manević, *Gramatika grčkog jezika*, str. 299), da »ako se ispunjava uvjet, izvršava se i radnja glavne rečenice« (Dukat, *Gramatika grčkog jezika*, str. 378), ali ove definicije nisu dovoljno precizne jer o »realnosti ostvarenja pogodbe« može se, čini se, govoriti i u slučaju eventualnih pogodbi, tj. tvrdnja da »ako se ispuní uslov, izvršava se i posledica« važi jednako za »realnu« pogodbu Εἰ τοῦτο ποιεῖς, καλῶς ποιεῖς (*Ako to činiš, dobro činiš*), ili još bolje za onu koja se odnosi na budućnost Εἰ τοῦτο ποιήσεις, καλῶς ποιήσεις (*Ako ćeš to (u)činiti, dobro ćeš (u)činiti*), kao i za »eventualnu« pogodbu Ἐὰν τοῦτο ποιῇς, καλῶς ποιήσεις (*Ako to budeš činio, dobro ćeš činiti*).⁵ Pa ako se »realnost« ne odnosi na ostvarivost pogodbe, na šta bi se onda mogla odnositi?

Kühner o prvom tipu pogodbenih rečenica govori jednostavno kao o onima čija protaza sadrži veznik εἰ sa indikativom svih vremena, i dodaje da u njoj »govornik uslov izražava sa sigurnošću, kao nešto pouzdano, nesumnjivo, stvarno, ne otkrivajući pri tom svoj lični stav o ispunjenosti ili ispunjivosti onoga što je izrečeno.«⁶ Može se učiniti da ova Kühnerova definicija težište »realnosti« prenosi na protazu (uslov) datih pogodbi, ali pitanje je o kakvoj se »realnosti« tu radi ako ona ne odražava nužno ni objektivnu istinu (činjenično stanje) ni subjektivnu istinu (govornikov stav)?⁷ Čini se, stoga, da naziv »realne pogodbene rečenice« nije primeren za obeležavanje pogodbi koje sadrže εἰ sa indikativom u protazi i način samostalnog iskaza u apodozi. Pošto, kako primećuje Kendrick Pritchett, »ime dodeljeno nekoj pojavi u sintaksi dobrim delom određuje studentovo shvatanje te pojave«, ⁸ pitanje ime-

⁵ Dve poslednje vrste pogodbenih rečenica, koje konvencionalno nazivamo »realne za budućnost« i »eventualne futurske« očigledno su gotovo sinonimne.

⁶ R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache [Ausführliche Grammatik]* (Zweiter Teil: Satzlehre, Zweiter Band), Hannover und Leipzig, 1904, str. 466.

⁷ Slično tome i O. Riemann et Ch. Cucuel, *Règles fondamentales de la syntaxe grecque*, Paris 1941, str. 161 (§ 108): »Εἰ joint à l'indicatif de tous les temps s'emploie lorsque celui qui parle, abstraction faite de ce qui peut être son opinion véritable, suppose que la condition se trouve remplie.«

⁸ W. Kendrick Pritchett, »The Conditional Sentence in Attic Greek« [*»Conditional*

novanja različitih tipova pogodbenih rečenica nipošto nije nevažno. Ne treba, takođe, zaboraviti da je to istovremeno pitanje klasifikacije i definicije pogodbenih rečenica (i sledstveno njihovog prevođenja), koje od antike do danas jednako zaokuplja pažnju gramatičara grčkog jezika.⁹

Goodwin: klasifikacija prema vremenu

Još krajem XIX veka William Goodwin je preispitao kriterijume za klasifikaciju i interpretaciju pogodbenih rečenica, a rezultate do kojih je došao prihvatila je potom većina anglo-američkih stručnjaka.¹⁰ Goodwin smatra da je do zabune u pogledu značenja »realnih pogodbenih rečenica« došlo zbog pretpostavke da »prosti indikativ«¹¹ u protazi, kao način objektivnog kazivanja, nosi u sebi ideju »izvesnosti« i »realnosti« (za razliku od konjunktiva koji se, kako kaže, vezuje za ideju »mogućnosti«, i to takve koja ima veće izgleda za ostvarenje od one izražene optativom).¹² On ipak konstatuje da »verovatno ni jedan gramatičar ne bi sada zagovarao apsurd da indikativ u protazi izražava bilo činjeničnu izvesnost ili ono za šta govornik veruje da je izvesno.«¹³ Razmatrajući stanovišta pojedinih autora koji su se uhvatili u koštac sa problemom značenja »realnih« protaza, Goodwin posebnu pažnju posvećuje teoriji koju je izneo Zumpt¹⁴ u vezi sa latinskim indikativom u protazi, a po kojoj »ono što se pretpostavlja kao izvesno s obzirom na zaključak, ne mora biti izvesno bilo kao činjenica ili kao govornikovo uverenje«¹⁵. Koristeći Zumptovo objašnjenje kao

Sentence«], *The American Journal of Philology* 76. 1 (1955), 1-17, str. 1.

⁹ Up. R. A. Young, »A Classification of Conditional Sentences Base on Speech Act Theory, *Grace Theological Journal* 10. 1 (1989), 29-49, str. 29.

¹⁰ W. W. Goodwin, »On the Classification of Conditional Sentences in Greek Syntax« [»Classification«], *Transactions of the American Philological Association* 4 (1873), 60-79. Slede ga, na primer, H. W. Smyth, *A Greek Grammar*, § 2280-2342, F. E. Thompson, *A Syntax of Attic Greek* (London 1883), str. 197-201, kao i C. B. Gulick u W. W. Goodwin, *Greek Grammar* (rev. C. B. Gulick; Boston 1930).

¹¹ Radi se o svim indikativima u protazi, osim indikativa istorijskih vremena koji podrazumevaju neispunjenost uslova (isto, str. 61, napomena).

¹² Goodwin, »Classification«, str. 62. Vidi i isto, 69dd.

¹³ Isto, str. 63.

¹⁴ Zumpt, *Latin Grammar*, § 517, napomena.

¹⁵ Goodwin, »Classification«, 63.

polazište, Goodwin zaključuje da je ono što saopštava protaza koja sadrži εἰ sa indikativom jednostavno *pretpostavka* i da, sledstveno, »nema karakteristične razlike između indikativa prezenta i konjunktiva prezenta u protazi (između εἰ βούλεται i εἰ βούληται) osim u pogledu *vremena*.«¹⁶

Postoje, međutim, dva tipa pogodbenih rečenica sa konjuktivom u protazi, naime one koje u apodozi imaju indikativ futura (ili imperativ) i one koje u apodozi sadrže indikativ prezenta (ili gnomski aorist), a koje konvencionalno nazivamo

1) futurski tip: Ἐὰν τοῦτο ποιήσῃς, ἀμαρτήσῃ. *Ako to učiniš, pogrešićeš.*

2) iterativni tip: Ἐὰν τοῦτο ποιῇς, ἀμαρτάνεις.¹⁷ *Kad god to činiš, grešiš.*

Dok se hipotetičke rečenice sa indikativom u protazi mogu lakoodeliti prema vremenu na koje se odnose, to nije moguće uraditi sa ovom grupom pogodbi koje sadrže εἰ sa konjuktivom u protazi.¹⁸ Prvi (futurski) tip se očividno odnosi na budućnost i malo se razlikuje od rečenica sa indikativom futura u protazi.¹⁹ Što se pak tiče druge grupe, tu se pogodba ne odnosi na budućnost, ali se ne odnosi ni na sadašnjost, već, kako primećuje Goodwin, »bez ograničenja na *svaki* od niza ili grupe događaja« i predstavlja »opšti uslov«, a »ako« koje uvodi ovakvu pogodbu ima značenje »kad god«. ²⁰ Svakom od dva tipa pogodbenih rečenica sa konjuktivom u protazi odgovara, po Goodwinu, po jedan tip pogodbenih

¹⁶ Up. Smyth, *A Greek Grammar*, § 2291: »This is the only functional distinction that characterizes *all* conditional sentences.« Goodwin, »Classification«, str. 65: »So far as the indicative is concerned, the inherent distinction of time is perfectly obvious; and if we had no other mood to consider, it would be plain that in both Greek and Latin we can express a supposition in any time by simply using the proper tense of the indicative.«

¹⁷ Ove nazive nalazimo u gramatikama na našem govornom području, zatim kod Schwyzera, Humberta i drugih.

¹⁸ Goodwin, »Classification«, 65: »Here the whole difficulty – indeed, the whole supposed necessity for any definition at all except that of time – seems to me to arise from confounding two distinct uses of the subjunctive in protasis.«

¹⁹ Musić, Majnarić, *Gramatika grčkog jezika*, str. 225, razliku vidi u tome što se kod realnog tipa »ne pita« da li se pogodba zaista vrši ili ne, dok se kod eventualnog tipa »uzima« da se pogodba zaista vrši. Dalje u tekstu pokazaćemo da nije tako. Vidi takođe niže u tekstu kako Goodwin definiše razliku između ova dva tipa pogodbenih rečenica.

²⁰ Goodwin, »Classification«, 66.

rečenica sa i optativom u protazi te sa optativom sa *āv* (ili indikativom glavnog vremena), odnosno indikativom istorijskog vremena u apodozi:

Εἰ τοῦτο ποιοῖς, ἀμαρτάνοις *āv*. *Ako bi to činio, grešio bi.*

Εἰ τοῦτο ποιοῖς, ἡμάρτανες. *Kad god si to činio, grešio si.*

Goodwin objašnjava da je prvi tip pogodbi sa *εἰ* i optativom još jedan primer uslova koji se odnosi na budućnost, dok drugi očigledno predstavlja opšti uslov koji se odnosi na prošlost.²¹ Treba naglasiti, međutim, da svaki tip kondicionalnih rečenica dopušta razlikovanje opštih od posebnih uslova po smislu, a da samo pomenuta dva slučaja predstavljaju posebne oblike za izražavanje opštih uslova.²²

Goodwinova podela za sada, kako vidimo, zanemaruje pitanje ispunjivosti (ispunjenosti) uslovâ navedenih u protazama različitih tipova pogodbenih rečenica, odnosno sugerise da upotreba različitih načina u hipotetičkim protazama ne podrazumeva određeno modalno značenje tih protaza. Goodwin pomno ispituje da li postoji i u čemu se sastoji razlika u verovatnoći za ostvarenje uslova izraženih konjuktivom i onih izraženih optativom. Nastoji, zatim, da odredi šta značenjski karakteriše svaku od tri vrste pogodbi za koje je utvrdio da se odnose na budućnost, a sadrže različite načine u protazi. Ne uspeva da među njima ustanovi bitnije značenjske razlike, izuzev u pogledu »slikovitosti« (eng. »vividness«) izraza.²³

Međutim, jedna kategorija pogodbenih rečenica nedvosmislena je u pogledu ispunjivosti uslova iskazanog protazom. Radi se o takozvanim irealnim pogodbenim rečenicama koje imaju posebne oblike za sadašnjost (*εἰ* sa imperfektom u protazi, imperfekt sa *āv* u apodozi) i prošlost

²¹ Isto: »I cannot claim to have first called attention to the existence of these general conditions. As I have said, those referring to the past have been generally recognized; and at least one writer (Bäumlein) states that the Greek subjunctive in protasis is sometimes general in its nature.«

²² Goodwin, »Classification«, 67.

²³ Isto, 70d: »I am far from denying that, when the subjunctive and optative are brought into contrast in successive sentences, the subjunctive may be used in the supposition which the speaker regards as the more probable, the more likely to be fulfilled, the more dangerous or which is for any other reason the more prominent in his mind. These distinctions, however, seem to me to stand to the more comprehensive one of greater and less vividness in the relation (if I may be allowed the expression) of species to genus.«

(εἰ sa indikativom aorista / pluskvamperfektom u protazi, indikativ aorista / pluskvamperfekt sa ἄν u apodozi):

Εἰ τοῦτο ἐποίεις, ἡμάρτανες ἄν. *Da to činiš, grešio bi.*

Εἰ τοῦτο ἐποίησας, ἡμάρτες. *Da si to učinio, pogrešio bi.*

Razmotrivši sve slučajeve hipotetičkih rečenica Goodwin dolazi do sledeće klasifikacije pogodbenih protaza zasnovane prvenstveno na vremenu na koje se odnose:

- 1) prošli i sadašnji (posebni)²⁴ uslovi koji ne govore ništa o ispunjivosti (εἰ sa indikativom u protazi – bilo koji glagolski oblik u apodozi);
- 2) prošli i sadašnji uslovi koji podrazumevaju neispunjivost (εἰ sa indikativom istorijskog vremena u protazi – istorijsko vreme sa ἄν u apodozi);
- 3) budući uslovi:
 - a) εἰ sa indikativom futura u protazi – indikativ futura ili neki drugi oblik za izricanje budućnosti u apodozi (slikovitiji oblik);
 - b) ἔάν sa konjunktivom u protazi – indikativ futura ili neki drugi oblik za izricanje budućnosti u apodozi (slikovitiji oblik);
 - c) εἰ sa optativom u protazi – optativ sa ἄν u apodozi (manje slikovit oblik).

Posebnu kategoriju predstavljaju specifični oblici opštih uslova:

- 1) sadašnji opšti uslovi (ἔάν sa konjunktivom u protazi, optativ sa ἄν u apodozi);
- 2) prošli opšti uslovi (ἔάν sa konjunktivom u protazi, indikativ istorijskog vremena u apodozi).

Razlike u modalnom statusu protaza »realnih« pogodbenih rečenica

Vratimo se sada osnovnoj temi ovog teksta – pitanju takozvanih »realnih«
pogodbenih rečenica. Po Goodwinu i njegovim sledbenicima protaze ovde jednostavno »iznose pretpostavku ne nagoveštavajući ništa u pogledu njene izvesnosti ili verovatnoće«. ²⁵ Slično o njima govori i Schwyzer, koji, ispostavlja se, ovakve pogodbe samo uslovno naziva »realnim«. ²⁶

²⁴ Goodwin, »Classification«, 67: »It will be borne in mind then that all the classes of 'ordinary conditions' in the classification which follows, except the first, contain both particular and general suppositions, and even in the first the distinction is sometimes (though rarely) neglected.«

²⁵ Smyth, *A Greek Grammar*, § 2298.

²⁶ Schwyzer, *Griechische Grammatik*, str. 684: »die Voraussetzung wird als reine

Međutim, i Schwyzer i Kühner i Smyth beleže primere prve grupe kondicionalnih rečenica – u savremenoj anglo-saksonskoj terminologiji ovakve rečenice nazivaju se *first class conditionals* ili *simple, neutral*, odnosno *open conditionals* – kod kojih je istinosni status protaza nedvosmislen. Tako se εἰ sa indikativom u protazi upotrebljava i za iskazivanje uslova koji je nesumnjivo istinit (»according to the real opinion of the writer«²⁷). Ove pogodbe po smislu su bliske uzročnim rečenicama, te se veznik εἰ u njima može prevesti sa »kad već«, »budući da«:²⁸

Ἐγώ, ὦ ἄνδρες, ἤδομαι ὑφ' ὑμῶν τιμώμενος, εἴπερ ἄνθρωπός εἰμι. X. An. 6. 1, 26. – *Ja se, ljudi, radujem što me vi poštujete, budući da sam čovek.*

Πολλοὺς γὰρ ἔοικε εἶναι εὐπετέστερον διαβάλλειν ἢ εἶναι, εἰ Κλεομένηα μὲν μόνον οὐκ οἷός τε ἐγένετο διαβαλεῖν, τρεῖς δὲ μυριάδας Αθηναίων ἐποίησε τοῦτο. Hdt. 5, 57. – *Izgleda, naime, da je lakše prevariti mnogo ljudi nego jednog, kad već Spartanca Kleomena jednog nije bio u stanju da prevari, dok je to lako učinio sa trideset hiljada Atinjana.*

Upor. i Hom. Il. III 180 i IV 317dd.

Istim tipom protaze može se, takođe, iskazati uslov za koji govornik (pisac) zna da je nestvaran, fizički nemoguć.²⁹ Na primer, u Herodotovoj *Istoriji* III 62 Preksasp ubeđuje Kambiza da njegov brat Smerdis nije podigao pobunu protiv njega, jer je mrtav, a Preksasp ga je sam pokopao, i dodaje:

Εἰ μὲν νυν οἱ τεθνεῶτες ἀνεστέασι, προσδέκεό τοι καὶ Ἀστυάγεα τὸν Μηδὸν ἐπαναστήσεσθαι. – *Pa ako mrtvi ustaju iz groba, onda očekuj da će se i Medanin Astijag dići protiv tebe.*

Kühner ispravno zapaža da se ovaj poslednji način izražavanja »može u izvesnoj meri shvatiti kao retorska figura« i da nije u pitanju osobenost grčkog jezika. Isto tako, dodaje, εἰ sa indikativom koristi se i za izricanje uslova »čije ostvarenje govornik lično ne očekuje ili ne želi« (X. An. I 5, 16).³⁰

Annahme hingestellt ohne Andeutung ihres Verhältnisses zur Wirklichkeit, so besonders in Alternativen«.

²⁷ Smyth, *A Greek Grammar*, § 2298 b.

²⁸ Vidi Smyth, *A Greek Grammar*, § 2298 b i § 2246 i Schwyzer, *Griechische Grammatik*, str. 684: »daher ungefähr gleichwertig mit kausalem ἐπεὶ«.

²⁹ Vidi Smyth, *ibid.*, i Kühner, *Ausführliche Grammatik*, str. 466d.

³⁰ Kühner, *Ausführliche Grammatik*, str. 466d, nap. 1.

Međutim, ovakva vrsta hipotetičkog iskaza često se javlja i u filozofskoj argumentaciji, gde svakako ne može biti shvaćena kao retorska figura. Tu ovakve pogodbe najčešće imaju zadatak da jasno demantuju pretpostavke suportne autorovim (koje ne moraju biti očigledno pogrešne) ukazujući na apsurdnost njihovih posledica.

Kondicionali sa $\epsilon\iota$ i indikativom koji se značenjem približavaju uzročnim rečenicama takođe se javljaju u filozofskim argumentima, kako bi naglasili nužnost ostvarenja posledica izvedenih iz nedvosmisleno istinitih premisa.

Gildersleeve: klasifikacija prema upotrebi

Ovakvi primeri nisu našli svoje mesto u Goodwinovoj klasifikaciji pogodbenih rečenica i stoga je bilo neophodno preciznije definisati značenje prve grupe kondicionala i njene specifičnosti u odnosu na ostale tipove pogodbi. Goodwinovu podelu otvoreno je kritikovao Pritchett navodeći za to dva razloga: jedan je pedagoški i tiče se beskorisnosti Goodwinove neprecizne terminologije za savladavanje gramatičkih fenomena, posebno na elementarnom nivou učenja grčkog jezika; drugi je više stručan, istraživački i tiče se Goodwinovog zanemarivanja uloge glagolskih načina u određivanju funkcije (i značenja) pojedinih pogodbenih rečenica. Pritchett zato smatra da je na oba ta polja mnogo uspešnija analiza i terminologija koju je, nedugo posle Goodwina, ponudio Gildersleeve, proučavajući sintaksu Pindarovih oda.³¹

Četiri glavna tipa pogodbenih protaza kod Gildersleevea nose sledeće nazive:

- 1) Logički uslov ($\epsilon\iota$ sa indikativom svih vremena);³²
- 2) Anticipirajući uslov ($\epsilon\acute{\alpha}\nu$ sa konjunktivom);
- 3) Idealni uslov ($\epsilon\iota$ sa optativom);
- 4) Nerealni uslov ($\epsilon\iota$ sa indikativom istorijskih vremena).

Uz ova četiri osnovna tipa, Gildersleeve razlikuje i posebne forme za opšte uslove (on ih zove »generic conditions«, dok ih Goodwin zove »general conditions«) dodajući pri tom da svaka vrsta pogodbe može biti

³¹ B. L. Gildersleeve, »Studies in Pindaric Syntax« [»Studies«], *The American Journal of Philology* 3, 12 (1882), str. 434-455.

³² Gildersleeve kaže da je »'logical' (...) an old designation« (op. cit. str. 434).

opšta ili posebna u zavisnosti od karaktera apodoze.³³

Logički kondicional koristi se u vezi sa pogodbom koja se može posmatrati kao činjenica (i u tome je smisao upotrebe indikativa), ali iza koje se može kriti istinita ili neistinita pretpostavka. Ovakve rečenice, po Gildersleeveu, upućuju na čvrstu, nepromenjivu vezu između dva dela pogodbe. Upotrebljavaju se kada je govornik siguran u premisu i kada hoće da bude objektivan. To je, tvrdi Gildersleeve, omiljeni kondicional u argumentima. Malo ga ima u epu, a dosta u drami i lirskoj poeziji. U prozi je uglavnom argumentativnog tipa ili značenja bliskog uzročnom.³⁴

Anticipirajući kondicional, tako nazvan jer se »anticipacija (izražena konjunktivom, prim. aut.) prema budućnosti odnosi kao da je sadašnjost«, koristi se pretežno u vezi sa prilikama iz stvarnog života.³⁵ To je, takođe, preovlađujući oblik kondicionala u pravnim dokumentima. Ovakva pogodbe najčešće su zabeležena vrsta na natpisima kao i kod atičkih besednika.³⁶

Idealni kondicional izražava »želju« (za ili protiv, izraženu optativom), »svidanje«. Što se tiče naziva, sam Gildersleeve dopušta da »'idealan' možda nije sasvim dobra reč, ali može da posluži da pomiri dve ideje, želju i misao.«³⁷ To je glavni oblik za navođenje primera i ilustracija, a javlja se u i poređenjima.³⁸

Irealni kondicional srodan je realnom i baš kao i ovaj često se upotrebljava u argumentima. Izražava uslov suprotan stvarnosti i moglo bi se

³³ Gildersleeve, »Studies«, str. 435.

³⁴ Upor. Kendrick Pritchett, »Conditional Sentence«, str. 6: »For the argument of a practical lawyer, the logical condition is indispensable; the rhetorician prefers the ideal condition. The great majority of the examples of the logical condition in the two orators [Isej i Isokrat, prim. aut] is found in the 'proof' where argumentation is required«.

³⁵ Kendrick Pritchett, »Conditional Sentence«, str. 7.

³⁶ Isto: »It has greater exactness than the logical condition in dealing with the future and so whenever the temporal relation of the actions and not simply the logical sequence is to be marked, this form is to be preferred.«

³⁷ Gildersleeve, »Studies«, str. 436: »The Ideal Condition seems to have been developed out of the wish, just as the anticipatory was developed out of the demand.«

³⁸ Up. isto, str. 7, nap. 26: »The logical condition brings the conclusion to the test of fact. The case is either so or not so. With the ideal condition the test may never be applied, indeed, may not be applicable.«

reći da se razvio iz neostvarljive (neostvarene)³⁹ želje, baš kao što se idealni uslov razvio od proste i čiste želje.

Gildersleeveova klasifikacija svakako je »pravednija« od Goodwinove u pogledu prepoznavanja uloge glagolskih načina u značenju pogodbenih rečenica. Ona pomaže da raspoznamo motivaciju u osnovi svake od četiri kategorije pogodbenih rečenica, koja se delimično odslikava i u nazivima koje im je Gildersleeve dodelio.⁴⁰

Kriterijumi za raspoznavanje različitih tipova protaza unutar prve grupe kondicionala

Prethodna razmatranja pokazala su da pogodbene rečenice prve grupe, kako ćemo ih u daljem tekstu zvati, treba shvatiti kao iskaze koji mogu imati status činjenica, a čija protaza može izražavati:

- 1) čistu pretpostavku, u čiju stvarnosnu vrednost autor ne zalazi;
- 2) istinitu tvrdnju, na kojoj se zasniva dalja argumentacija;
- 3) nestvarnu tvrdnju, iz koje autor izvodi određeni zaključak.⁴¹

Sledeće pitanje koje sebi moramo postaviti jeste da li postoje neki pokazatelji na osnovu kojih možemo utvrditi na koji od navedena tri načina treba razumeti određeni kondicional prve grupe.

Poslednjih decenija ovim su se pitanjem bavili najviše istraživači jezika Novog Zaveta a čitav niz tekstova na tu temu objavljen je u *Grace Theological Journal*, izdanju teološkog seminara Grejs Koledža (Grace College) u Indijani, SAD. Interesovanje ove grupe naučnika za pitanje značenja grčkih pogodbenih rečenica izazvano je zabunom koju su na tom području stvorile neke novije pedagoške gramatike novozavetnog grčkog.⁴² Oslanjajući se na tumačenje značenja prve klase pogodbenih

³⁹ Gildersleeve, »Studies«, str. 437: »The only impossibility that language recognizes here is futurelessness. A wish may be madly impossible, but if it belongs to the domain of the future it is optative.«

⁴⁰ Treba, pravednosti radi, napomenuti da se i u našem udžbeniku Στοιχεῖα Ἑλληνικῆς prva grupa kondicionala naziva »logičan ili realan slučaj« (ΣΕ, str. 225).

⁴¹ V. uputstva za prevodjenje εἰ sa indikativom koje daje LSJ, s.v. Upor. Boyerovu podelu navedenu u daljem tekstu (nap. 44).

⁴² Vidi L. W. Ledgerwood III, »What Does the Greek First Class Conditional Imply?«, *Grace Theological Journal* 12. 1 (1992), str. 99-118. Radi se o sledećim gramatikama: R. Summers, *Essentials of New Testament Greek* (Nashville 1950), H. E. Dana, J. R.

rečenica koje je u svojoj uzornoj gramatici ponudio Robertson,⁴³ tvrdeći da u tome sledi Gildersleevea, ove novije školske gramatike novoza-
vetnog grčkog vratile su se definiciji po kojoj εἰ sa indikativom u protazi
upućuje na »realnost« uslova, koji se kao takav u prevodu na engleski
može uvesti veznikom »since« (naše »pošto«, »budući da«).

Jasno je da ovakvo shvatanje nije moglo poteći od Gildersleevea, a
savremeni istraživači, kao Ledgerwood i pre njega Boyer,⁴⁴ pokazali su
da ni Robertson nije zagovarao ovako ekstremno stanovište o »realnosti«
prve grupe kondicionala. Do zabune je došlo zbog Robertsonove nejasne
terminologije (u čiju se analizu ovde nećemo upuštati), pa je, nakon raz-
matranja *svih* pogodbenih rečenica ovog tipa u Novom Zavetu, Boyer
izvršio podelu unutar ove grupe prema značenju protaze koja potpuno
odgovara onoj do koje smo došli razmatrajući primere u klasičnom
grčkom. I u Novom Zavetu, dakle, postoje:

- 1) primeri kod kojih je uslov očigledno istinit;
- 2) primeri kod kojih je uslov očigledno neistinit;
- 3) primeri kod kojih je uslov modalno neutralan.

Međutim, Boyerovoj, inače sasvim ispravnoj, klasifikaciji zamereno je
to što se zasniva na neegzaktnoj metodologiji, odnosno to što je krite-
rijum na osnovu kojeg Boyer razlikuje »očigledno istinite« od »očigledno
neistinitih« uslova njegova vlastita intuicija.⁴⁵ Ostao je, dakle, o-
tvoren problem utvrđivanja pouzdanih kriterijuma na osnovu kojih bi se
mogao odrediti smisao protaze jedne pogodbene rečenice prve grupe.

Smernice za celovito razumevanje grčkih pogodbi ponudio je, u skorije
vreme, takođe jedan stručnjak za novozačetni grčki, Richard Young,⁴⁶

Mantey, *A Manual Grammar of the Greek New Testament* (Toronto 1957), F. Blass,
A. Debrunner, R. Funk, *A Greek Grammar of the New Testament and other Early Christian
Literature* (Chicago 1961), H. L. Drumwright, *An Introduction to New Testament Greek*
(Nashville 1980).

⁴³ A. T. Robertson, *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical
Research*, Nashville 1934.

⁴⁴ J. L. Boyer, »First Class Conditionals, What Do They Mean?«, *Grace Theological
Journal* 2. 1 (1981), 75 -114.

⁴⁵ Ledgerwood, »What Does the Greek First Class Conditional Imply?«, str. 105.

⁴⁶ R. A. Young, »A Classification of Conditional Sentences Based on Speech Act
Theory« [»Conditional Sentences Based on Speech Act Theory«] (up. gore nap. 9).

time što je na tumačenje statusa pogodbenih rečenica svih tipova u Novom Zavetu primenio kriterijume izvedene iz teorije govornog čina. Young zamera, kako kaže, »tradicionalnom pristupu« to što pokušava da utvrdi smisao pogodbenih rečenica samo na osnovu »površinskih strukturalnih osobina«, kao što su glagolsko vreme (tako Goodwin, prim. aut.), način (up. Gildersleeve) ili upotrebljene partikule (antički gramatičari, prim. aut.⁴⁷). Tradicionalni pristup, po Youngu, previđa ulogu *situacionog konteksta*, koji uključuje takve stvari kao što su prethodne tvrdnje u istom ili povezanom tekstu (razgovoru), zajedničko iskustvo govornika (pisca) i njegove publike, njihovo zajedničko znanje, neposredna situacija (njena formalnost ili neformalnost), socijalni status govornika i sagovornika, odnos govornika i sagovornika.

Young se ovde oslanja na rezultate istraživanja koja su sproveli Austin, Searle i Grice,⁴⁸ koji su uvideli da su za razumevanje svakog iskaza ključna dva elementa:

- 1) značenje iskaza, odnosno *ono što je rečeno*;
- 2) namera govornika (pisca), odnosno *zašto je nešto rečeno*.

Teorija govornog čina klasifikuje iskaze prema funkciji, a ne prema obliku. Kada se pogodbene rečenice posmatraju kroz prizmu ove teorije, svaka od njih predstavlja iskaz kojim se nešto želi postići: ubediti (»Ako popravim kola, otići ću na odmor«), ohrabriti (»Ako imaš vremena, idi da posetiš starog prijatelja«), manipulirati (»Ako ne budeš pojeo ručak, nećeš dobiti tortu«), prekoriti (»Da si popravio kola, ne bismo sada morali čekati autobus«), pitati (»Ako ti nije teško, dodaj mi tu knjigu«), ismejati (»Ako si toliko pametan, odgovori ti na to pitanje«), izraziti žaljenje (»Da je baka živa, jeli bismo najlepše kolače«).⁴⁹ A sa kojom *namerom* je govornik (pisac) izrekao određenu pogodbenu rečenicu može se utvrditi upravo na osnovu *situacionog konteksta*.

⁴⁷ Up. Ledgerwood, »What Does the Greek First Class Conditional Imply?«, str. 111-117 (*VI. Testimony of the Ancient Greek Grammarians*).

⁴⁸ J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, New York 1962; J. R. Searle, *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, New York 1969; H. P. Grice, »Logic and Conversation« in P. Cole and J. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics*, vol. 3, *Speech Acts*, New York 1975.

⁴⁹ Young, »Conditional Sentences Based on Speech Act Theory«, 39.

Kombinacijom analize lingvističkog sadržaja i analize situacionog konteksta Young je došao do uverljivih tumačenja odabranih mesta u Novom Zavetu pa je čak pokazao da pogodbe identičnog jezičkog sadržaja mogu imati različit smisao usled razlike u kontekstu.⁵⁰

Ovde ćemo se zadržati samo na upotrebi pogodbenih rečenica prve grupe, za koje smo već ranije utvrdili (a sa čime se slaže i Young) da se najčešće koriste u argumentaciji i imaju za cilj da ubede slušaoca ili čitaoca da prihvati mišljenje govornika, odnosno pisca. Kondicional prve grupe, kako pokazuje Young,⁵¹ može biti upotrebljen za sledeće tipove argumenata:

1) *Modus ponens* (metoda potvrđivanja) koristi se da pokaže da je posledica tačna potvrđivanjem uslova. Kod prve grupe kondicionala istinitost uslova je često opšteprihvaćena i očigledna; u takvim slučajevima ϵ i se može prevesti sa »pošto«, »budući da«.

2) *Modus tollens* (metoda poricanja) koristi se da pokaže da je uslov pogrešan na osnovu poricanja posledice. Pošto je posledica pogrešna, mora biti i uslov. Ovde se ne pretpostavlja istinitost neistinitog uslova zarad argumentacije, već se upravo nastoji da pokaže da je uslov pogrešan.

»Da bi kondicional mogao biti upotrebljen da nešto dokaže, obe strane (govornik i sagovornik, pisac i čitalac) moraju se složiti bilo da je 'ako' rečenica tačna ili da je 'onda' rečenica pogrešna.«⁵²

Sada je vreme da napomenemo da je autorovo zanimanje za problem značenja »realnih« pogodbenih rečenica, a time i podsticaj za nastanak ovog teksta, poteklo od rada (u timu sa dr Milošem Arsenijevićem i dr Geraldnom J. Masseyem) na filozofskoj interpretaciji trećeg dokaza protiv kretanja Zenona iz Eleje, takozvane »(Leteće) Strele«, koji je u Aristotelovoj *Fizici* 239^b5-7 predstavljen upravo u vidu jedne pogodbene rečenice prve grupe. Standardna interpretacija ovog argumenta podrazumeva da njegove premise, tj. uslove navedene u protazama te pogodbene reče-

⁵⁰ Radi se o Jevanđelju po Jovanu 11:21, gde Marta *prekoreva* Isusa rečima »Da si bio ovde, moj brat ne bi umro«, i 11:32, gde Marija, obraćajući se Isusu istim rečima *izražava žaljenje* zbog bratovljeve smrti. Vidi Young, »Conditional Sentences Based on Speech Act Theory«, str. 40, nap. 36: »The observation that Mary fell down at Jesus' feet and wept suggests that her utterance was a lament rather than a rebuke«.

⁵¹ Idem, str. 41d.

⁵² Ibid., nap. 37. Young ovde upućuje na I. Copi, *Introduction to Logic*, New York 1961, 247-77.

nice, treba razumeti kao tvrdnje koje odražavaju Zenonovo uverenje (subjektivna realnost). Pokazalo se, međutim, da takvo razumevanje protaza »realnih« pogodbenih rečenica nije nužno i da treba pažljivo razmotriti šta nam indikacije situacionog konteksta govore o njihovom modalnom statusu.

Navešćemo sada nekoliko argumenata iz Aristotelove *Fizike* koji, kao i »Strela«, imaju oblik pogodbenih rečenica prve grupe. Treba napomenuti da, u formalnom smislu, u Aristotelovoj logici centralno mesto zauzima pojam silogizma (συλλογισμός) koji on definiše kao argument (λόγος) koji se sastoji iz *dve premise* i *zaključka*.⁵³ Svaka od ove tri rečenice može se nazvati tačnom ili netačnom tvrdnjom, mora sadržavati subjekat i predikat i mora ili potvrdjivati ili poricati predikat subjekta. Prema ovoj definiciji, rečenice, ili tvrdnje, iz kojih se silogizam sastoji ne mogu biti kombinovane, povezane sastavnim ili rastavnim veznicima, a Aristotel sam kaže da je konjunkcija samo skup tvrdnji, među kojima nema unutrašnje veze.⁵⁴ Stoga ćemo svaku premisu posmatrati kao zasebnu tvrdnju i prilikom analize izostaviti veznike.

Govoreći o Anaksagorinom shvatanju da suprotnosti nastaju jedne iz drugih, jer su se već nalazile jedne u drugima, Aristotel iznosi sledeći argument:

Arist. *Phys.* 187^a32d.: εἰ γὰρ μὲν τὸ γιγνόμενον ἀνάγκη ἢ ἐξ ὄντων ἢ μὴ ὄντων, τούτων δὲ τὸ μὲν ἐκ μὴ ὄντων γίγνεσθαι ἀδύνατον (περὶ γὰρ ταύτης ὁμογνώμονοις τῆς δόξης ἅπαντες οἱ περὶ φύσεως), τὸ λοιπὸν ἤδη συμβαίνειν ἐξ ἀνάγκης ἐνόμισαν, ἐξ ὄντων μὲν καὶ ἐνυπαρχόντων γίγνεσθαι...

a) [εἰ γὰρ μὲν] τὸ γιγνόμενον ἀνάγκη ἢ ἐξ ὄντων ἢ μὴ ὄντων
ono što nastaje nužno nastaje ili iz onoga što postoji ili iz onoga što ne postoji

b) τούτων [δὲ] τὸ μὲν ἐκ μὴ ὄντων γίγνεσθαι ἀδύνατον (...)
od ta dva načina, nastajanje iz onoga što ne postoji je nemoguće (oko toga se slažu svi filozofi prirode)

⁵³ Arist. *Anal. Pr.* 24^b18-20: Συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι. Iako je ova definicija po pitanju broja premisa neodređena (čini se, ipak, da ih mora biti barem dve), sam Aristotel, a zatim i potonji logičari, upotrebljava termin συλλογισμός u vezi sa argumentima koji sadrže *dve premise*.

⁵⁴ *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (on-line edition), »Aristotle's Logic« by Robin Smith (first published Mar 18, 2000; substantive revision Aug 23, 2004).

c) τὸ λοιπὸν ἤδη συμβαίνειν ἐξ ἀνάγκης ἐνόμισαν, ἐξ ὧτων μὲν καὶ ἐνυπαρχόντων γίγνεσθαι...

stoga su zaključili da nužno sledi da [ono što nastaje] nastaje iz onoga što jeste i već je tu...

U ovom slučaju postoje jasni pokazatelji istinosne vrednosti svakog od tri dela argumenta, koji mogu da pomognu da se jasno razume i tačno prevede pogodbeni rečenica u koju je argument zaodeven:

- a) prva rečenica iznosi alternativu van koje nema treće mogućnosti; zato taj uslov ima status nužno važećeg (ἀνάγκη) i može se uvesti sa »kad već«, »pošto«;
- b) druga rečenica predstavlja tvrdnju u čiju istinitost veruju svi fizičari uključujući i Anaksagoru. Kako se datim argumentom ilustruje stav jednog od fizičara, to ovaj uslov ima status prihvaćene istine i može se uvesti sa »kako«;
- c) iz dva istinita uslova sledi istinit zaključak, što potvrđuje upotreba fraze »nužno sledi«.

Prema tome, odgovarajući prevod navedenog argumenta bio bi:

Pošto ono što nastaje nužno nastaje ili iz onoga što postoji ili iz onoga što ne postoji, a [kako]⁵⁵ od ta dva načina, nastajanje iz onoga što ne postoji je nemoguće (oko toga se slažu svi filozofi prirode), stoga su zaključili da nužno sledi da [ono što nastaje] nastaje iz onoga što jeste i već je tu...

U odeljku u Aristotelovoj *Fizici*, u kojem ovaj dokazuje nemogućnost postojanja bezgraničnog materijalnog tela, tome u prilog navodi se i sledeći argument:

Arist. *Phys.* 204^b16d.: εἰ γὰρ ὅποσῳ ἰσχύει ἢ ἐν ἐνὶ σώματι δύναμις θατέρου, οἷον εἰ τὸ πῦρ πεπεραμένον ὁ δὲ ἄηρ ἄπειρος, ἔστι δὲ τὸ ἴσον πῦρ τοῦ ἴσου ἀέρος τῇ δυνάμει ὅποσαπλασιονοῦν, μόνον δὲ ἀριθμὸν τινα ἔχον, ὁμῶς φανερόν ὅτι τὸ ἄπειρον ὑπερβαλεῖ καὶ φθερεῖ τὸ πεπερασμένον.

a) [εἰ γὰρ] ὅποσῳ ἰσχύει ἢ ἐν ἐνὶ σώματι δύναμις θατέρου, οἷον εἰ τὸ πῦρ πεπεραμένον ὁ δὲ ἄηρ ἄπειρος
snaga jednog elementa je u određenoj meri manja od snage drugog, na primer vatra je ograničena, a vazduh neograničen

b) ἔστι δὲ τὸ ἴσον πῦρ τοῦ ἴσου ἀέρος τῇ δυνάμει ὅποσαπλασιονοῦν, μόνον δὲ ἀριθμὸν τινα ἔχον
određena količina vatre poseduje višestruko veću – mada još uvek brojno ograničenu – snagu u odnosu na istu količinu vazduha

⁵⁵ Budući da svaka od premisa predstavlja zaseban uslov, pogodbeni veznik može se (i ne mora) ponoviti i ispred druge premise, baš kao i u našem jeziku.

Sandra Šćepanović

c) [ὅμως] φανερόν ὅτι τὸ ἄπειρον ὑπερβαλεῖ καὶ φθερεῖ τὸ πεπερασμένον
jasno je da će neograničeni element prevladati i uništiti ograničeni.

Ovaj argument koristi se metodom poricanja (*modus tollens*) da dokaže ispravnost Aristotelovog uverenja da nijedan od elemeta nije neograničen. U ovom slučaju, dakle, analizu započinjemo zaključkom:

- c) stabilnost koja postoji u svetu u kojem živimo dokaz je da nijedan od elemenata ne odnosi prevagu nad drugim, svi postoje istovremeno, nijedan nije sasvim iščezao. Zaključak, dakle, nije istinit, pa sledi da nisu ni uslovi:
- b) ne postoji određena razmera u snazi između iste količine vatre i vazduha, a u korist vatre;
- a) nijedan od elemenata nije neograničen.

Ono što Aristotel hoće da kaže ovim argumentom jeste:

Kada bi snaga jednog elementa bila u određenoj meri manja od snage drugog, na primer kada bi vatra bila ograničena, a vazduh neograničen, [čak] i kada bi određena količina vatre posedovala višestruko veću – mada još uvek brojno ograničenu – snagu u odnosu na istu količinu vazduha, jasno je da bi neograničeni element (vazduh) [ipak] prevladao i uništio ograničeni (vatra).⁵⁶

Ovim nisu iscrpljene sve mogućnosti razumevanja filozofskih argumenata u obliku prve grupe kondicionala. U najvećem broju primera uslovi su čiste pretpostavke, za koje se ne može reći ni da su objektivne, opšteprihvaćene istine, niti čvrsta uverenja govornika, a nisu ni očigledno netačne tvrdnje. Takve se premise mogu uvesti sa »uzmimo da je« ili »ako pretpostavimo da je«. U poglavlju u kojem raspravlja Parmenidovo stanovište da samo jedno biće *jeste* i da »jeste« znači da je subjekat ovog iskaza identičan sa bićem, Aristotel pokazuje da, ako pretpostavimo da taj subjekat ima atribut, onda se ispostavlja da biće ne postoji:

Arist. *Phys.* 186^b6d: εἰ γὰρ ἔσται τὸ ὅπερ ὄν [ταὐτὸ] καὶ λευκόν, τὸ λευκῷ δ' εἶναι μὴ ἔστιν ὅπερ ὄν (οὐδὲ γὰρ συμβεβηκέναι αὐτῷ οἷόν τε τὸ ὄν· οὐδὲν γὰρ ὄν ὃ οὐχ ὅπερ ὄν), οὐκ ἄρα ὄν τὸ λευκόν...

⁵⁶ Odgovarajući prevodi i u *Aristoteles latine*, interpretibus variis (*Physica Auscultatio*), ed. Academia Regia Borussica, Berolini 1831, F. M. Cornford, *Aristotle. The Physics*, vol. I, London, Cambridge (Massachusetts) 1960; H. Carteron, *Aristote. Physique*, vol. I, Paris ³1961; H. Wagner, *Aristoteles. Physikvorlesung*, Berlin 1967; J. Barnes, *The Complete Works of Aristotle*, vol. I, Princeton 1991.

a) εἰ γὰρ ἔσται τὸ ὅπερ ὄν [ταὐτὸ] καὶ λευκόν – *postoji nešto identično sa bićem i to [isto] je i belo*

b) τὸ λευκὸν δ' εἶναι μὴ ἔστιν ὅπερ ὄν (οὐδὲ γὰρ συμβεβηκέναι αὐτῷ οἶόν τε τὸ ὄν· οὐδὲν γὰρ ὄν ὃ οὐχ ὅπερ ὄν) – *nemoguće je da je belo identično sa bićem (jer mu je nemoguće pripisati atribut bića; a atribut bića nema ništa osim bića)*

c) οὐκ ἄρα ὄν τὸ λευκόν – *belo [onda] nije biće*

Ako postoji nešto identično sa bićem što je istovremeno i belo i [ako] nije moguće da belo bude identično sa bićem (jer mu je nemoguće pripisati atribut bića, pošto atribut bića nema ništa osim bića), onda belo nije biće, i to ne u smislu da nije nešto, već u smislu da uopšte ne postoji.

U tri navedena slučaja uspeli smo da uz pomoć analize konteksta i lingvističke strukture argumenata dođemo do prevoda koji pokušava da odslika i nameru pisca. To nije uvek lako i oko razumevanja pojedinih argumenata se stručnjaci ne moraju uvek složiti, ali bi ovakva analiza mogla pomoći da se prilikom filozofske interpretacije postojeći tekstualni predložak što bolje iskoristi. Potrebno je, svakako, u analizu uključiti i druge faktore: izbor leksike (upotreba ἀνάγκη, ἀδύνατον, φανερόν i sl.), Aristotelova logička razmatranja o strukturi i značenju silogizma, a treba imati u vidu i činjenicu da se radi o pogodbama sa dve protaze, od kojih svaka može imati tri različita modalna statusa (očigledna istina, nesporna neistina, čista pretpostavka) što analizu dodatno usložnjava.

Namera ovog teksta bila je da rasvetli problem definicije i prevođenja prve grupe pogodbenih rečenica u grčkom, da ukaže na moguće kriterijume za njihovo bolje razumevanje i istakne prevode autora kao što je Kornford, koji je nastojao da uvek prenese razliku u modalnom statusu njihovih protaza.

What is 'Real' in Greek First Class Conditionals?

The article discusses the problem of classification of Greek conditional sentences and the question of the meaning of different classes of Greek conditionals.

The most influential classification of Greek conditionals among the Anglo-American scholars was that of W. Goodwin, who classified Greek conditionals according to the time to which they refer. Less influential, but in our opinion more precise

Sandra Šćepanović

classification was offered by B. Gildersleeve, who divided different types of conditionals according to their usage. He named first class conditionals “Logical Conditions” and noted that they were much used in arguments. Such arguments can rest on both true and false suppositions.

In the last few decades the scholars examining the language of the New Testament, notably J. L. Boyer, sorted first class conditionals into three groups: (1) instances where the condition was obviously true, (2) instances where the condition was obviously false, (3) instances where the condition was undetermined. However, the criteria for deciding the modal status of a first class condition were not clearly established.

R. A. Young suggested that, by examining the meanings of different conditionals, one should take into account not only linguistic content of the utterance, but also the context in which it is situated and the speaker’s (writer’s) intent. As for the first class conditionals, he recognised two types of arguments in which they were used. In the article this view is tested and three different types of first class conditionals (after Boyer’s division) are found among the arguments in Aristotle’s *Physics*.

Sadržaj sveske 32 (2/2005)

SANDRA ŠČEPANOVIĆ Realnost realnih pogodbenih rečenica u grčkom: istorijat problema, primeri, moguća rešenja	5
NOEL PUTNIK Pseudo-Ksenofontov <i>Ustav atinski</i> i problemi njegove interpretacije	24
VOJIN NEDELJKOVIĆ Klasični latinski vokali i diftonzi: sistematizacija i svedočanstva	54
VOJIN NEDELJKOVIĆ De vocabulis novis et mixobarbaris	71
DRAGANA DIMITRIJEVIĆ Izveštaj o međunarodnom projektu <i>Contextualizing Classics</i>	79